

22. Faşistler

İradenin Zaferi'ni (*Triumph of the Will*) gördünüz zannediyorum. Sanırım önceki gün yaklaşık dört yıl gibi kısa bir süre önce 102 yaşında ölen Leni Riefenstahl'dan bahsetmiştim. Mülakatlar yapmış ve sadece geçmişe dönüp bakmıştı bu rejime ve profesyonel olduğu için de iyi iş çıkarmıştı. İşverenleri, bu durumda Adolf Hitler, çalışmasından memnundu. Pek çok şeyin yanı sıra filmle ve değineceğim ve sizin de okuduğunuz bazı temalarla ilgili olarak ilginç olan şey, ortaçağa özgü olanla en modern olanın bir kombinasyonu olmasıdır. Hitler, Mussolini gibi, modern teknolojiyi kullandı. Yiyecek ekme bulamayan Almanların evlerinde radyoları vardı, Führer'in konuşmalarını dinliyorlardı. Aynı şey Mussolini İtalya'sı için de geçerliydi. Bir yandan ortaçağ Nuremberg'unun artık geride kalmış görüntülerini gördünüz, ortaçağ Nuremberg'u, daha fazlası değil, öte yandan da modern teknolojiyi ve bütün her şeyi.

Hitler uçakları severdi. Uçmayı severdi, bütün Alman savaşçısı imajları için, donmuş Pomeranya göletlerine dalan ortaçağ insanı türü ve benzeri şeyler için, modernin ne olduğu da barizdir. Modern olanın en tüyler ürpertici örneği montaj bandıdır, montaj bandının toplu katliama dönüşmesi. Ölüm kamplarındaki montaj bandı. Aranızda Auschwitz'i gören var mı? Ben gördüm Auschwitz-Birkenau'yu. Dachau'ya da gittim ama uzun zaman önceydi, Auschwitz'e oldukça yakın zamanda gittim. Auschwitz'le ilgili en tüyler ürpertici şeylerden biri aslına bakılırsa, düpedüz – her şeyin ötesinde ama komutanın eviydi. Komutanın evinin hemen arkasında küçük salıncaklar vardı. Burası komutanın yaşadığı yeri. Karısı, o dönemin hayatlarının en güzel zamanları olduğu söylüyor. Küçük çocuklar bahçede salıncaklarda oynuyordu, büyük bir duvar vardı, ama öyle devasa bir duvar değil. Krematoryumlar o kısmın diğer yanındaydı, Auschwitz'de. Birkenau da birkaç kilometre ötede. Hayat işte böyle montaj bandı gibi akıp gitti –milyonlarca ve milyonlarca insanın toplu katliamı.

Auschwitz'de imha edilen Macar Yahudileri Polonya Yahudilerinden sayıca sadece biraz daha fazlaydı. Çünkü savaş sonunda Macarlar bu koca trenler dolusu insanı imha edilmek üzere oraya gönderiyordu. Her neyse, bugün Adolf Hitler'den söz etmek istiyorum. Okuduğunuz temaların bazılarında da değineceğim. Başlarken iki şey söylemem gerek. Belli ki Nasyonal Sosyalizm sadece bir varyanttı, faşizmin kesinlikle en korkunç varyantı. Bu karışımın içine Franco'yu da katabilirsiniz. Her yerde sağcı otoriter yönetimler vardı. İkincisi, II. Dünya Savaşı gibi, hakkında bu derece muazzam bir literatür olan bir dönem daha yoktur, en azından İngilizce. Richard Evans'ın Hitler ve Naziler hakkında muhteşem bir üçlemesi var, ilk cilt 1933'e kadar geliyor, ikinci cilt 1933'ten savaşa kadar, 1 Eylül 1939'a kadarki dönemi ele alıyor. Üçüncüsüyse 1939'dan sonuna kadar, Hitler'in son günlerini geçirdiği sığınağa kadar gidiyor.

Pek çok Hitler biyografisi var. Üçünü okudum. İçlerinde en iyisi Ian Kershaw'ın iki ciltlik çalışmasıydı. Çok uzun ve kısmen ona dayanarak anlatacağım bugün. Hadi onunla başlayalım. Kitapta olmayan bir fotoğraf var, Hitler'in adamlarını teftiş ederken çekilmiş bir fotoğrafı. Aşağı yukarı 1927 tarihli bu fotoğraf devasa bir alanda çekilmiş. Hitler'i orada adamlarını teftiş ederken görüyorsunuz. İnsanların anlamadıkları şey, bu fotoğrafın çekildiği yer büyük –orada başka birçok insan var, Naziler gibi küçük gruplar. Biraz daha erken bir tarih de olabilir. Onların da kendi liderleri, kendi Führerleri var. Hitler kazanıyor, Nasyonal Sosyalistler kazanıyor, ama yegane grup onlar değildi.

Ben “büyük adamlar” tarihine inanmam. Nazileri Hitler yaratmadı. Nazileri I. Dünya Savaşı yarattı. Irkçılık, bütün o hijyen, irksal arındırma fikirleri o zamanlarda vardı, sizin de bildiğiniz ve benim de ifade etmeye çalıştığım gibi. Hitler olmasaydı, başkası olacaktı. 1933’te Hitler şansölye olduğunda, başka doğrular, pek çok doğru vardı, ama Von Papen’in “Şimdi avucumuzun içindeler. Hitler’i kendi amaçlarımız için kullanabiliriz” demesi. Ne kadar safça. Naziler I. Dünya Savaşı bağlamında düşünölmeli. İki savaş arasında siyasi atmosferin zehirlenmesi bağlamında düşünölmeli.

1876’da Alois Schickelgruber—tahtaya yazmadım, bunları bugün göndermişim size, çoğunu, ama Schickelgruber listede yoktu – ismini Alois Hitler olarak değiştirdi. Aşağı Avustralya’da – aşağı Avustralya? Aşağı Avusturya! – Bohemya sınırındaki. Aşağı Avustralya’da bulundum. Aşağı Avusturya’da da bulundum. Her neyse, Bohemya sınırındaki. Ailenin Çeklere olan nefreti, Hitler’in Çeklere olan özel nefreti buradan geliyor. Gerçi Hitler Almanlar dışındaki herkesten nefret ediyordu. Babası “gayrimeşru” idi ve annesinin çok çok uzun zaman önce ölmüş olan babasının, Georg Heidler’in soyadını aldı, dediğim gibi 1876’da Hitler halini aldı.

Hatta 1920’lerde Hitler’in büyükbabasının Yahudi olduğuna dair bir söylenti vardı ve bu söylentiler 1920’lerde Münih’te dolaşımdaydı. Hitler Almanya sınırındaki Braunau-am-Inn’de doğmuştu, Avusturya-Almanya sınırında. Bu iki ülkeyi birleştirme saplantısı açısından önemli. Babası gümrük memuruydu, rahat denebilecek bir alt-sınıf yaşam tarzı. Ama hiç mutlu bir aile olmadılar. Babası sert, kendini beğenmiş, bu aşağı statüsünden gurur duyan, aşırı titiz bir adamdı ve sert bir mizaca sahipti. Arılarına ailesine gösterdiğinden daha sevgi dolu bir ihtimam göstererek bakıyordu. Aileyi etkin ama sevgisiz bir şekilde idare ediyordu. Hitler’in annesini, Ian Kershaw, kiliseye giden ve kendini hayatta kalan iki çocuğuna, Adolf ve Paula’ya adanmış, sade, mütevazı ve kibar bir kadın olarak betimliyor. Koruyuculuğuyula boğuyordu çocuklarını.

Adolf Hitler babasından korkuyor ama sevmiyordu, ama bu, ölümlerle sonuçlanan bütün bu olup bitenleri açıklamaz. Memurlar, gümrükçüler oradan oraya taşınır. Aile 1895’te Avusturya’daki Linz’e, L-I-N-Z, taşındı ki burası anti-semitizmin yatağıydı. Hitler altı yaşında okul hayatına başladı. Linz’i memleketi gibi gördü, hayatının fazlasıyla mutlu erken dönemlerini hatırlamak şeklinde olmasa da Linz’de yaşadığı zamanları adeta özlemle anımsadı. Anti-semitizmini Linz’den almadı. 1900’de ortaokula başladı, ama matematikte ve doğa tarihinde başarısızdı. Öğretmenlerini sevmiyordu. Prensipite saygılıydı ama kendisini birçoğundan üstün görüyordu. Uyumsuzdu. Babası memur olmasını istiyordu. Onun yolundan gitmesini ve Hitler soyadını taşıyan memurlar içinde babasından sonraki sırada yerini almasını istiyordu. Ama Adolf, bildiğiniz gibi, kafa tuttu. Ressam olmak istedi. “Ben hayatta oldukça ressam olamayacaksın,” dedi babası.

Linz, anti-semitizm yatağı olmasına ilaveten, bir de Alman milliyetçiliği yatağıydı. Yalnızca Almanca konuşan Avusturya milliyetçiliği değil, genel olarak Alman milliyetçiliği. Babası 1903’te öldü ve ondan sonra Hitler de akademik engellere takıldı. Matematikten kaldı. Elli mil uzaktaki Steyr adlı bir yerdeki bir okula nakil oldu, ama orası da daha iyi olmadı. Sonra öyle aylak bir şekilde yaşamaya başladı. Resim yaptı. Şiir okudu. Tiyatroya gitti. 1905-1907 arasında Linz’deki en büyük tutkularından biriydi tiyatro. Tek bir arkadaşı vardı, August Kubizek, bir döşemecinin oğluydu. Hitler baskın geliyordu. Kendisini dinleyecek birisine ihtiyacı vardı. Kubizek, sanıyorum isteyerek, Hitler’in sert eleştirilerine, ahkam kesmelerine, hemen her şey hakkındaki monologlarına maruz kaldı.

Klasik bir ukalaydı. Solgun ve zayıftı. İleride büyüyecek olan o küçük bıyığı vardı. Siyah ceket giyer, koyu renk şapka takardı. Fildişinden fiyakalı bir sapı olan siyah bir baston taşırdı. Çok şey bildiğini iddia ettiği sanat ve mimarının yanı sıra büyük tutkusu Wagner'di – müzik bilgisi olanlarımız bilir, Wagner çılgın bir anti-semitikti. Ressamlık kariyerine Viyana'daki akademide başlamak istiyordu ve annesi kanser oldu ve çok geçmeden öldü. 1907'de öldü. Bunu kendisi için "hiç beklenmedik bir olay" olarak anımsıyordu. Viyana'daki akademiye başvurdu ve maalesef reddedildi. Mimar olmayı umarak Şubat 1908'de Viyana'ya gitti yine de. İleride "Olgunlaşmamı o döneme borçluyum," diyecekti.

Şubat 1908'den Mayıs 1913'e kadar Viyana'da yaşadı. Sonradan, savaştan sonra, siyasi olarak yükselişe geçtiği sırada, "Öncesinde adlarını bile bilmediğim iki tehlikeyi görmemi sağlayan" – yani Marksizmi ve Yahudiliği, Yahudileri, o dönem olmuştur diyecekti. Bunu Münih yakınlarındaki Landsberg hapisanesindeyken yazdığı *Mein Kampf* da, *Kavgam*'da söylüyor – oradaki hücrelerini ziyaret etmişim. Hapse 1923'te Münih'teki başarısız Birahane Darbesi'nin ardından girmişti. Geçmişe bakıldığında böyleydi. Gerçekten de 1914'ten önce öfkeli bir anti-semitik olduğuna dair hiçbir delil yok elimizde. Ama anti-semitizm Avusturya'da çok yaygındı. Daha önce de sözünü ettiğim Viyana belediye başkanı Karl Lueger o dönemin en fenalarından biriydi. Bu tüyler ürpertici alıntıyı daha önce söylemişim, ama bir kez daha söyleyeceğim. Bu, "Kimin Yahudi olduğuna ben karar veririm," diyen adamdı.

Daha önceki dönemde Viyana'da hakim olan liberalizm katılaştı, Hitler gibi katılaştı ve muazzam bir tahammülsüzlüğe dönüştü. Ama o zaman bu iki tehlikeyi tanıdığını söylemişti, mücadele ediyordu onlarla. Alman Reich'ına önderlik eden adam olmak istiyordu. Bunu derken, eğer Kershaw'a inanıyorsanız, ben bu konuda ve daha fazlasında inanıyorum ona, bu uydurmaydı. Anti-Marksist, anti-sosyalist ve daha sonra da yani 1917'den sonra anti-komünistti. İnsanların bir masanın etrafında oturduğu izbe pansiyonlardaki uzun nutukları sosyalistler aleyhindeydi. Masanın etrafında oturanların Adolf'u dinlemekten bitkin düşüp biraz olsun uyumak için teker teker küçük sefil odalarına çıkışlarını gözünüzün önüne getirebilirsiniz.

Avusturyalı sosyalistler, SPD'deki Alman emsalleri gibi, Viyana caddelerinde işçi hakları, vesaire için uzun yürüyüşler yapıyorlardı. Hitler pansiyonun sundurmasında durup geçişlerini izler ve tek kelimeyle nefret ederdi bu geçenlerden. Ama Viyana bu devasa imparatorluğun unsurlarını içinde eriten muazzam bir potaydı. Viyana'da yaşayıp Almanca konuşanların yanı sıra her türden insan vardı. Almanca konuşanların pek çoğu Yahudi'ydi, aralarında Freud da vardı. Freud'un Viyana'daki, neredeyse biçimsiz bir şekilde yeniden inşa edilen ofisini de gördüm. Yahudi nüfusu, nüfusun yaklaşık yüzde ikisini oluşturuyordu. Bu 1910'da Viyana'da 175.000 kişi demektir. Sonra nüfusun yüzde 8,6'sına ulaştı bu oran. Sonradan Hitler, esip gürleyen konuşmalarında, abartılı konuşmalarında Yahudileri hakiki Almanları sömüren kapitalistler, vesaire olarak lanse ediyordu. Ama bu daha sonraydı.

Bu arada, Lueger daha 1890'da "Yahudi sorunu"nun ancak bütün Yahudiler büyük bir gemiye doldurulup gemi batırıldığında çözüleceğini söyleyerek Hitler'den ve başka pek çok kişiden önce davranmıştı. Adolf Hitler o pansiyonda Kubizek'le birlikte yaşadığı ve birlikte tiyatroya gittikleri sırada, Hitler henüz siyasetle uğraşmayı düşünmüyordu. İsteddiği meşhur bir ressam olmaktı. Satıp bir şekilde ayakta kalabilmek için turistlere hitap eden kartpostallar çizdiği doğrudur. Kubizek piyano çalardı, bu yüzden odada sadece iki yatak ve piyano vardı, hepsi buydu. Kubizek'in kimi zaman piyanoyu sırf Hitler'i duymazdan gelebilmek için çaldığını anlayabilirsiniz. Ama Hitler'e oldukça sadıktı. Hitler bir oyun yazmaya başlamıştı. Dediğim

gibi, tiyatroya gitti ve anne-babasının ölümünün ardından küçük bir miktar para kalmıştı miras olarak.

Kadınlara ilgisi pek azdı. Kuşkusuz, yaygın söylentilerden bir tanesi iktidarsız olduğuydu, ama herhalde hepinizin bildiği üzere, siyanür alıp kendilerini öldürmelerinden önce, Rus tankları neredeyse tepelerinde gümbürderken sığınakta Eva Braun ile evlendi. Yaşadığı hiçbir cinsel tecrübe hakkında bilgimiz yok. İdeal kadını, “zarif, sevimli, saf küçük şey, şefkatli, tatlı ve aptal” olarak tarif ediyordu. Elbette, namlı bir zampara olan ve durmaksızın cinsel istismarlarıyla böbürlenmiş Mussolini gibi, hem Hitler hem de Mussolini kadının yerinin fabrikalar değil, asker oğlan çocukları imal edeceği evi olduğuna inanıyorlardı. Tabii ki II. Dünya Savaşı'nın ironilerinden biri, kadınların giderek artan bir biçimde Hitler ve Mussolini'nin kadınlara uygun olmadığını düşündüğü işleri yapmalarıydı, sırf erkekler öldü diye. Her neyse, cinsel konularda fazla ahlakçılık taşıyordu, anlaşılan o ki seks onu cezpt etse de tiksiniyordu seksten.

Kershaw'ın üzerinde durduğu noktalardan biri de Kubizek'in ve Hitler'in kız kardeşi Paula'nın anılarının bize hak ettiği sona ulaşana kadar Hitler'in karakteristiği olacak kimi şeyler hakkında ipuçları veriyor olmasıdır. Aslında tembeldi. Kimi zamanlar manik modda oluyordu. Bir şeyler vahşi arzu patlamaları yaşadığı olurdu. Savaş sırasında generallerin haritaları önüne sermesini ister ve generaller gizli gizli sızlanırken kararları o verirdi. Kendini askeri meselelerde de uzman olarak görüyordu. Patolojik bir gerçeklik ve uygunluk algısı vardı. Bunları takip eden çoğunuzun bildiği gibi, Yugoslavları cezalandırmak için, birlikleri insanları katletsinler diye Yugoslavya'ya yığıldığı için Rusya'nın işgalini geciktirecek kadar kuvvetli bir intikam güdüsü vardı. 22 Haziran'daki meşhur Sovyetler Birliği işgalini bu yüzden ertelemişti. Bir keresinde Kiev'deydim ve çanlar çalıyordu. Meğerse Alman uçaklarının oraya ilk ulaştığı zamanın yıldönümümüştü.

Tahammülsüzlüğü, aniden öfkelenmesi, usandırıcılığı, azamete yazgılı olduğunu düşünmesi, bunların hepsi o izbe pansiyondayken vardı. Ve dehasının farkına varılmadığından duyduğu hüsrana. Ama Yahudi karşıtı nutuklar attığına dair bir kanıt yok. O daha sonra olacaktı. Bir başka arkadaşı, Hanisch adlı ve hakkında hiçbir şey bilmediğim bir adam Kubizek Viyana'dan ayrılıp ortadan kaybolduktan sonra şöyle demiş, “O günlerde Hitler hiçbir suretle Yahudi düşmanı değildi. Sonradan oldu.” 1919 başlarında Alman İşçi Partisi'nin kuruluşundan sonra oldu. Tabii ki bu, ileride Nazilerin partisi olacak partiydi.

Tahrif edilmiş olabilecek bir resim var burada – ve görünüşe göre kitabın ikinci baskısında yok bu resim. Olmalıydı. İlk baskıda vardı, Münih'te başlayan savaşın resmi. Sanıyorum daha önce de bahsetmiştim. Bu bir grup sahnesi. Savaş ilan edilmişti. Savaş Münih'te değildi, ama bütün bu insanlar belediye binası etrafında toplanmışlar ve tam anlamıyla coşkulular. Gülümseyen Hitler'i görüyorsunuz, yüzü sevinçle parlıyor, mutlu, istekleri gerçekleşmiş bir hali var. Alman milliyetçiliği uğruna savaşacak. Savaşta gerçekten de savaşmıştı. Onlardan biriydi. Bir yoldaşı. İki kez yaralandı. Savaşta koşucuydu. Subaylardan siperlere koşuyor, mesaj taşıyordu, ve sonra – gerçek anlamda koşmuyordu, mesaj taşıyordu. Ama onlara koşucu deniyordu.

Savaştan sonra, her ülkedeki birlikler terhis edilirken, belirsiz bir geleceğin güçlükleriyle yüz yüze geldi. Bu gelecek muhtemelen başka hiçbir yerde Almanya'daki kadar belirsiz değildi. I. Dünya Savaşı'nda Alman davası uğruna savaşan gazilerin hepsi aşırı sağ siyasete yönelmedi. SPD, Sosyalist Gaziler Örgütü en büyükleriydi. Ama, evlerine silahlarıyla dönüp Özgür Birlikler'e, Freikorps'a katılanlarla aralarında muazzam süreklilikler vardı. Askeri yürüyüşleri

sürdürdüler. Bodrum katlarında eğitimleri sürdürdüler. Geri geleceklerdi ve dolayısıyla bu dalgaların hepsine maruz kalacaklardı, daha önce söylediğim gibi, bir kere daha ihanete uğradıkları hissine kapılacaklardı. Bu üçüncüydü.

Eve döndüğünüzde ahaliye, birlikleriniz ta Fransa'nın içlerindeyken savaşı kaybettiğinizi nasıl açıklayabilirdiniz? Sınırdaki pineklemiyorlardı. Epey içerilerdeydiler. Demek ki birilerinin hatasıydı olmalıydı bu. Kimin hatasıydı? Yahudilerin. Sosyalistlerin. Weimar Cumhuriyeti'nin. Bütün bu fikirler bir arada geliyordu. Bütünlüklü bir fikirdi yani. Hitler insanlara durmadan, tekrar tekrar aynı yalanları söylerseniz sonunda inanacaklarını düşünüyordu. Bu bizim ülkemizde de oluyor. Hitler'in durumundaysa yalanlar daha bir tehlikeliydi. Revizyonizm bütün bu sağcı grupların, hepsinin resmi politikası haline gelir. Hakikaten akla hayale sığmaz olan şeyse insanların Hitler'e dair anılarının olması – resimlerini gördüğümüz zaman, Fransızların dediği gibi böyle bir *pauvre type*, üstüne oturmaya kıyafetler giyen böyle bir beceriksizin hiç arkadaşı yoktu. Kubizek ortadan kaybolmuştu. Ona ne olduğuna dair hiçbir fikrim yok. Kendisi için muhtemelen hiç gerçekleştirilemeyeceği umutları vardı.

Bu fikir—tur sırasında Münih'te partilere ya da benzer bir şeylere katılanlarımız. Ben yirmi yaşımıdayken Münih'te partilere giderdim. Buralara giderdik. Ama Hofbräuhaus gibi büyük yerlere gittiğinizde ki bu, bütün böyle yerler içinde en kötüsüdür, tahayyül etmek zordur. Burası sağcı grupların toplandığı yerdi. Durup dururken böyle beceriksiz bir adam masanın üstüne sıçrayacak ya da çıkarılacaktı. Öyle çok atletik filan da değildi. Birdenbire söylediği her kelimeyi saatler, saatler boyunca dinleyecek insanlar peyda olmuştu. Bu konuşmaları, Almanca'nız gerçekten iyiyse ve dinlediyseniz – benim Almanca'm berbattır. Çok kıttır Almanca'm. İnsanlar radyoda dinlerdi. Hiddeti gittikçe artan bu konuşmalarda iradenin gücünden, mücadeleden, mücadelemizden, Alman halkının mücadelesinden, bizi mahvedenlerden, son satırında savaşı Almanya'nın başlattığı yazılı olan savaş suçu anlaşmasını imzalayanlardan bahsederdi. 1925'te *Mein Kampf* yayımlandığında, “Hepsini geri alacağız,” diyordu. 1925 değil miydi? Sanırım 1925'ti. “Yahudileri öldüreceğiz,” diyordu. “Hareket alanımızı, yaşam alanımızı genişleteceğiz,” diyordu. Doğuya doğru genişleyeceğiz. Bunu söylüyordu.

Mein Kampf'ı Manhattan'da satın alabilirsiniz. Melbourne'de satın alabilirsiniz. Her yerde satın alabilirsiniz. Çok çeşitli dillere çevrildi. Her şey en başından belliydi. Hitler söylediklerindeki tutarlılık en başından beri vardı. Yahudilerin yanı sıra Çingenelerin, eşcinsellerin imhasıyla ilgili somut planlar daha sonra gelecekti. Dachau 1933'te Himmler'in sorumluluğunda inşa edildi, Dachau'ya öncelikle komünistler konulacaktı ve birçok Yahudi komünistti, sonra da diğer insanlar. Sizin yaşınızdayken Dachau'ya gittim. Duvarın hemen dışındaki tarlalarda çalışan yaşlı bir adam gördüğümü anımsıyorum. Çiftliğin savaş zamanından beri sahibi olacak kadar yaşlıydı. İnsanlar biliyordu. Buna birazdan geleceğim. Şöyle düşünmeye çalışıyorsun, “İnsanların buraya getirildiğini gördüğünde ne düşündü? Dumanlar yükselirken ne düşündü? Ne düşündü acaba?” Biliyorlardı. Biliyorlardı ve umursamadılar, *nokta*.

Hitler'in düşünceleri neredeyse hiç değişmediyse, kimi önemli sorular akla geliyor. Hitler'i ilk önce kim destekledi? Hitler'e verilen destek – bu konuda bir şeyler yazıyorum – iktisadi krizin rolü yabana atılamaz. Hafızanıza kazınmasını istemezsiniz ama enflasyon oranları inanılmazdı. Bildiğim biraz olsun benzer tek örnek Mugabe dönemi Zimbabwe'si. Hatta daha kötüydü, daha kötüsü mümkünse tabii. Orta sınıftan insanlar yeterli yiyecek bulabilmek için yıllardır ailelerine ait olan gardroplarını, sandıklarını, şifonyerlerini, gümüşlerini rehin

birakıyorlardı. Bunları unutmadılar, suçladılar ve nefret ettiler. “Bu müttefiklerin suçu. Yahudilerin suçu. Sosyalistlerin suçu. Komünistlerin suçu. Weimar’ın suçu.”

Önce orta sınıflar sürüler halinde Hitler’e koştular. Eğer bu Ortodoks Marksist bir yorum gibi görünüyorsa, Ortodoks Marksistlerin dediği buysa, doğru söylüyorlar. Büyük sermaye Hitler’e koşmadı. Büyük sermaye Weimar’ın yok olmasını istedi. Onlar Hitler’in Hitler haline gelmesine yardımcı oldular. Sadece bir büyük işadamı Hitler’e yüklü miktarda para verdi. Bir sürü küçük miktarda bağışlar aldı. Ama çok kısa sürede doğru kokteyl partilerinde doğru insanlara takdim edildi. Bayağı olduğunu düşündüler. Çabucak anlaşılan bir öykü. Yıllar önce vefat eden bir meslektaşım vardı. Buraya geldiğimde bana çok nazik davranmıştı. Hans Gatzke adında bir Alman diploması tarihçisiydi. Yahudi değildi, komünist de değildi, kesinlikle değildi. 1930’ların ortasında Almanya’yı terk etmişti, çünkü olup bitenlerden hoşlanmamıştı. Olup bitenlerden hoşlanmamıştı. Kanada Olimpiyat takımı için tercümanlık yapıyormuş. Bir keresinde “Hiç Hitler’i gördün mü?” diye sormuştum. “Evet,” demişti.

Berlin’de bir stadyumun altındaymış. Bütün büyük stadyumların altında olduğu gibi onun da altında bir alan varmış. Kimi zaman bir beyzbol stadyumu ya da benzer bir şey olur mesela. Oradaymış. Kanada Olimpiyat takımını karşılaması gerekiyormuş. Birdenbire muazzam bir makine gümbürtüsü duymuş, makineli tüfekler taşıyan araçlar içeri giriyormuş. İnanılmaz bir tesadüf eseri, birkaç önemli adam orada bulunuyormuş ve tam Leslie’nin olduğu yerde Adolf Hitler varmış. Korkmuş, çünkü makineli tüfekler varmış. Donup kalmış. Onu vuracaklar mıydı? Hayır. Orada öyle duruyormuş. “Ne düşündün? Adolf Hitler’den sadece 10-15 metre uzaktaydın, belki daha da yakındın,” dedim. “Acayip bir tepki gösterdim. Pespayeydi. Avusturyalı bir onbaşıydı. Hapşırıldı ve burnunu koluna sildi,” dedi. Gatzke’nin hatırında kalanlar bunlardı. Büyük sermaye – Gatzke siyaseten ılımlı biriydi. Weimar Cumhuriyeti’ne inanıyordu. Çok iyi bir adamdı, öyle aristokratik türde bir adam. Rhinelandlıydı. Tepkisi büyük sermayenin tepkisiyle aynıydı, yalnız büyük sermaye Weimar’ı yok etmek istiyordu.

Tepki Hitler’in halktan biri olduğu yönündeydi. Bayağıydı. 1933’te “Onu ele geçirdik,” demişlerdi. “Avucumuzun içine aldık. Onu kendi avantajımıza kullanıp sonra da askeri bir diktatörlük kurabiliriz,” demişlerdi. Von Stauffenberg masanın altına bomba koyup Hitler’i öldürmeye çalıştığında, patlayan ama büyük, eski, Alman ahşabından yapılmış bu bariyer yani masa arada olduğu için Hitler’i öldürmeyen bu bombayı koyduğunda, Almanya’yı parlamenter rejime geri döndürmeye çalışmıyordu. Askeri bir diktatörlük istiyordu. Hitler başlangıçta orta sınıflardan fazlasıyla destek görmüştü. Ama bütün sınıflardan insanlar onu desteklemişti, en az işçi sınıfından olmak üzere. Ama 1933’te koştular. Sendikaların canına okudular. Komünistlerin canına okudular. Şimdi aslında muhtemelen Hollandalı bir adam tarafından, ki bu adam hakkında da yazıyorum burada, çıkarıldığını düşündüğümüz Reichstag yangınına kullandılar. Direniş imkanlarını ortadan kaldırdılar. Pek çok işçi de vardı aralarında, *sieg heil* (yaşasın zafer), ama diğer sınıfların mensuplarına göre daha az sayıdaydılar.

Din meselesi nasıldı peki? Hitler güneyliydi. Berlin’i hiç sevmemişti aslında. Orayı yerle bir etmek ve sonra da kendi planlamasına uygun bir art deko anıtı haline getirmek istiyordu. Güneyliydi. Başarı gösterdiği ilk yerlerden biri, bir kısmı bir zamanlar Danimarkalılara ait olan ve tamamıyla Protestan olan Schleswig-Holstein’dı. Katolik Kilisesi çanları çalıyor ve Hitler’in söylenmesini istediği şeyleri vaazlarda söylüyordu. Protestanlar gibi onlar da Hitler’den memnundular. Bundan şüphe yoktu. Faşizm her yerdeydi. Faşizmin bu kitapta sıraladığım temel unsurlarını, onları düşünecek olursanız, hepsi de Hitler’e ve takipçilerine uyuyor: anti-komünist, anti-sosyalist, anti-Weimar, çok çok eski hatıralarıyla iktisadi krizin rolü, müttefiklere karşı nefret, Yahudilere karşı nefret, Sosyalistlere karşı nefret.

Naziler ve diğer faşist gruplar ne istediklerini söylemekten ziyade kime karşı olduklarını söylemekte daha iyiydiler. İstedikleri aşırı milliyetçilikti. İstedikleri totaliter bir devlet ve parlamenter idarenin yok edilmesiydi. İstedikleri bir diktatördü. Franco gibi bir *caudillo* istiyorlardı. Mussolini'nin kendine verdiği adla, bir *duce* istiyorlardı. Bir *führer* istiyorlardı. Kendi mistik bedeninde Alman halkının özlemlerini cisimleştirdiğini görecekları bir lider istiyorlardı. Dışladıklarınız kimliğinizin bir parçasıdır. Bu insanların sapkın biyolojik ırkçılığı çerçevesinde *Völkisch* bir topluluğunuz var ve bu topluluk içinde olmayan diğer insanlara çok yazıktı. Eğer “tembel” iseler, çalışmak istemeyen Almanlarsa, bu *völkisch* topluluğa ait değillerdi.

“Kimin Yahudi olup olmadığına ben karar veririm,” diyordu Lueger. Daha korkunç olanı, Hitler de “Kimin yaşayıp yaşamayacağına biz karar veririz,” diyordu. Ötenaziye zihinsel engelli insanları, hatta kimi zaman fiziksel engellileri de öldürmek için bir araç olarak kullanıyorlardı. Çok kısa bir süre sonra, 1930'ların sonlarında, Almanlar şöyle diyordu, “Durun, bunlar Alman.” Alman olabilecek Yahudilerse, onları Alman saymıyoruz. Tamam, pekala. Kurtulun onlardan. Buradan geri çekiliyorlardı. Ama aşırı milliyetçilik, aşırı parlamentarizm karşıtlığı en başından beri vardı. *O adamı* istiyordunuz. O sizi temsil edecek ve size yapılması gerekeni söyleyecekti.

Terör vardı. Şiddet vardı. Gestapo vardı. Yüz binlerce ihbar vardı. Birilerini ihbar ederseniz, onları işkenceye ve ölüme gönderiyor olabilirsiniz. Daima ihbarlar vardı. “Hey, sanırım komşum Yahudi. Alt komşumu tanıyorum. Alman Sosyalist Partisi'nde, SPD'de önemli bir adam olduğunu biliyorum. Caddedeki şu kasabı tanıyorum, dükkanını istiyor olabilirim, çünkü ben de kasabım. 1933'e kadar faal bir komünist olduğunu biliyorum.” İhbarlar böyleydi işte. Her zaman ihbarlar vardı ellerinde. Her zaman ihbarlar vardı ellerinde.

İşte bir alıntı, birisi bir Gestapo ofisini ve terörün bürokratikleşmesini betimliyor: “Kirlı koridorlar, sıradan bir sadelikle döşenmiş ofisler, tehditler, tekmeler, zincirlenmiş adamları bina alanı içinde oradan oraya takip eden birlikler, bağırınlar, burunları ve ayak baş parmakları duvara dayanmış biçimde duran sıra sıra kızlar ve kadınlar, dolup taşmış kül tablaları, Hitler'in ve yardımcılarının portreleri, kahve kokusu, daktilolar başında yüksek hızda çalışan şık giyimli kızlar, kendileri hakkındaki iğrençlik ve acılara duyarsız görünen kızlar, yığın yığın toplatılmış yayınlar, baskı makineleri, kitaplar ve resimler ve masalarda uyuya kalmış Gestapo ajanları.”

Neler olup bittiğiyle ilgili kimse yanılgı içinde değildi. Sadece terör yoluyla egemen değillerdi yani. SS, bu arada, herkes SS'i bilir. SA'yı yok ettiler. Ernst Röhm, Hitler'e karşı çıkar ve Uzun Bıçaklar Gecesi'nde hepsi katledilir. SS insanlar için bir çeşit toplumsal hareketlilik biçimiydi. Bu genç adamlar savaştan dönmüşlerdi. İş yoktu. 1920'lerde çok kısa sürede – SS, işte bir üniformanız var. Gidip lanet olası komünistleri, Yahudileri ya da her kim olursa dövebilirdiniz ve hiçbir – bütün hakimler Nazi sempatizanı ya da sağcı sempatizanlardı. Hepsı İmparatorluk'ta eğitim görmüştü. Birini öldürürdünüz ve çok kısa sürede hapisten çıkardınız. Cezadan muaf olarak iş görüyordunuz, hele de Göring'in iç işleri bakanı olduğu Prusya'da. Bunlar hep rutinleşmişti. Her şey ortadaydı. Sadece terörle yönetmiyorlardı. Okuduklarınızda yeterince vurgulanmadığım nokta bu. Bir dahaki baskıda vurgulanacak bunlar.

Hitler düzen vaat ediyordu. Düzen demek küçük suçlara sıfır tolerans demekti mesela. Kribo denen polisler vardı (buna uygun şekilde, İngilizce çevirinde de kribo olarak telaffuz ediliyor). Normal polislerdi. Gestapo değildi yani. Çıkıp aylaklık edenlere, “tembellere,” ki “tembel” olmak tehlikeli bir şeydi. Çıkıp aç olup da meyve tezgahlarından elma vesaire çalan

küçük suçlulara karşı savaş açarlardı. Alman nüfusu şevkle başını onaylar şekilde sallardı, topluca, bir bütün olarak. Suça karşı savaşılması takdir ettikleri bir şeydi.

Bir de ekonomi meselesi var. Alman halkı Hitler'in ekonomiyi canlandırdığına inanıyordu. Bunu nasıl yapmıştı? Versay Anlaşması hükümlerini ihlal ederek yapmıştı bunu. Savaş hazırlığı içindeydiler. Durmadan savaş hazırlığı yapıyordu. Rhineland işgali, Fransızlar, Belçikalılar mesele çıkarttıysa da her şey o noktada durdurulabilirdi. Bu mümkündü. O düşmanlarının kanını dondururken ve düşmanları birer birer silah bırakıp teslim olurken, generaller "Mein Fuhrer, hakikaten savaşa hazır değiliz henüz," diyorlardı. Bir de Çekoslovakya'yı satıp barışı sağlayan meşhur Neville Chamberlain hikayesi var. Ama Alman ekonomisi canlanıyordu işte.

Varlıklı olanlar ve olmayanlar arasında hala büyük uçurumlar vardı, muazzam uçurumlar. Ama Alman ekonomisi, II. Dünya Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletlerinde de olan aynı şey yüzünden canlanıyordu – ekonomiyi dönüştürüyordunuz, savaş ekonomisi yapıyordunuz. Olan tam olarak buydu. Bunun için güven duyuyorlardı ona. Göz alıcı jestler yapılıyordu. VW – birkaç arkadaşımın bir VW ile Avrupa'da dolaşmıştık, kumsallarda uyumuştuk, o küçük VW, o Volkswagen. Ama henüz sadece bir tanesi üretilmişti. Alman halkına herkese bir Volkswagen vaadinde bulunuyordu, ama henüz sadece bir model, basın ve diğerleri için üretilmişti. Mesela Autobahn. Her yerde yollar, otobanlar olacaktı. Şimdi var bunlar Almanya'da ve insanlar saatte 500 mil hıza ceza yemeden çıkabiliyorlar. Hitler'in sonu geldiğinde sadece yaklaşık 500 mil uzunluğunda otoban yapılmıştı.

Keyif üzerinden güç toplamak. Hiç tatile çıkmamış Almanların, sıradan, işçi sınıfından Almanların tatile çıkabileceği bir program açıklıyor. Bazı kişiler gerçekten de çıkmıştı tatile. Her yerdeki tur teknelerinde hepsi sarhoş oluyordu, nerdeyse hiç kimse bir yere gitmiyordu. Bununla bile güven kazanıyordu. Üretiyor görünüyordu. Üretiyor görünüyordu. Yahudiler son derece asimile olmuş olmasına rağmen, anti-semitizmin bir hastalık halini aldığı bir ülkede, Yahudilerin ortalıktan kaybolması hoşlarına gitti. Hoşlarına gitti ve biliyorlardı. İnsanların neler olup bittiğinden haberdar olmaması ihtimali düpedüz saçmalık. Şöyle yargılamalar her gün gazetlerdeydi. "Falanca filanca devlet karşıtı tutumundan dolayı, Alman karşıtı tutumundan dolayı hüküm giydi ve Dachau'ya sevk edildi." Gerisini varın siz düşünün.

İnsanlar biliyordu. Şüphe bile etmiyorlardı olup bitenden. Trenlerin nereye gittiğini sanıyorlardı? Bir şekilde tahmin edebilirlerdi. Bütün bu insanlar nerden geliyordu? Bütün o Polonyalı işçiler geldiğinde, imha edilmemiş olanlar bir çeşit köle olarak getirildiğinde, fabrikalarda çalışmak üzere getirildiklerinde, insanlar onların ailelerinin nerede olduğunu sanıyordu? Hepsi ölüydü. *Sıradan Adam*'ın (*Ordinary Men*) o kadar tüyler ürpertici bir kitap olmasının sebebi bu. Bu insanlar, Hamburg'daki polis tugayı nasıl, bu insanlar Lodz yakınlarındaki ölüm tarlalarında ya da Polonya'daki herhangi bir yerde yaşlı hanımefendilerin ve küçük çocukların enselerine nasıl kurşun sıkıyorlardı? İşte bu sıra dışı bir hikayedir. İnsanlar biliyordu. Herkes bilmeseydi de biliyorlardı. Biliyorlardı. Düzen isteyen insanların fikriydi bu. Irksal düzen fikri.

Üniversitelere gelince. Üniversitelere ne olmuştu? Kimi alanlar gerçekten iyi çalışıyordu. Irksal hijyen. Irksal hijyen kürsüleri kuruyorlardı. Alman folkloru. Alman folkloru kürsüleri kuruyorlardı. Fizik bölümleri bariz nedenlerle çok iyi işler çıkarıyordu. Fizik demek roket demektir. Askeri tarih, askeri tarih kürsüleri, Alman tarihi kürsüleri, bilhassa ortaçağ Alman tarihi kürsüleri. Ama diğerleri, temel tarih, Alman edebiyatı mesela pek iyi değildi. Kitapta da olan meşhur bir manşet vardı, kütüphanelerin daha az ziyaret edilmesini ve daha önce

aldıklarından çok daha az sayıda kitap ödünç alışlarını saygıyla selamlayan bir manşet. Peki bunu nasıl başarıyorlardı? Bunu toplumu atomize ederek başarıyorlardı.

William Sheridan Allen'in yazdığı, *Nazilerin İktidara Gelişi (The Nazi Seizure of Power)* adlı gerçekten mükemmel bir kitap var. Hanover yakınlarındaki bir kasabayı anlatıyor. Kasabanın adını değiştirip de yazıyor. 1960'larda insanlar bu kitapla öyle gurur duyuyorlardı ki. 1970'lerde bu kitabı istifliyorlar ve şöyle diyorlardı, "Bizdik. Yahudileri döven bizdik. Komünistleri döven de bizdik. Öyle gururluyuz ki." Çok iyi bir kitaptır. Sonra Wisconsin'den arkadaşım Rudy Koshar'ın yazdığı bir başka kitap var, Marburg kenti hakkında. Yaptıkları şu, her gönüllü kuruluşa Nazileri sokuyorlar ve ele geçiriyorlar bu kuruluşları. İşte toplumun atomize edilmesi, Ian Kershaw'ın "Führer'e gitmek" dediği şey.

Geriye kalan tek şey aile. Kendinizi ve ailenizi koruyorsunuz, ailede işler yolunda, ama aile içindedesiniz. Çocuklarınız Hitler gençliği içinde. Örgütlü muhalefet imkanı yok. Kulüpler, futbol kulüpleri, her şey toplumun atomize edilmesi sürecinin bir parçası, çünkü hepsi Naziler tarafından ele geçirilmiş. Almanya'da neredeyse hiç direniş olmadı. Bir dahaki sefere bu konuda biraz konuşacağım. Bu, Düseldorf'da olduğu gibi, Benny Goodman dinledikleri ya da haylaz veya "tembel" sayıldıkları için on altı yaşındaki oğlanları asabilme kapasitesine sahip bir rejimdi. Yine bu kavram işte. Alman toplumunun atomizasyonu bütün bunları mümkün kılmıştı.

Stauffenberg bombayı koyduğunda ve bomba patlayıp da Hitler'i öldürmediğinde, Hitler ve arkadaşları- bu işe bulaşan bütün o insanların ve ailelerinin yavaş yavaş telle boğulup öldürülmeleri filme alınmıştı- bunları izleyip eğlendiler. Filmi izlerken gülüyorlardı. Dahası, en korkuncu, otuz veya kırk farklı kentte Almanlar, aralıksız bombalar yağarken sokaklara dökülmüşlerdi. Tanrıya şükrediyorlardı. *Mein Gott*, Führer'imizi korudun! Bunu açıklaması olağanüstü zor. 1944'e geldiğinde artık ordular adamlar ve oğlanlarla doluydu, çünkü aslında diğerleri hep ölmüştü. Savaşmaya devam ediyorlardı. Şaşkınlık veren, aptalca bir cesaretle hazin sona dek savaşıyorlardı. Herkes inanmıyorduysa da bir diriliş olacağına inanıyorlardı. Federal Alman Cumhuriyeti bile, o zamandan sonra iktidarda çok önemli konumlara gelen mağrur eski Nazilerle doluydu.

Tabi ki eski iyi Amerikalılar, savaş suçlusu bu Nazilerin pek çoğunun Paraguay ve benzeri yerlere kaçmalarına yardımcı olmuşlardı, komünist hareketler ve benzeri şeyler hakkında verecekleri bilgilerin karşılığıydı bu yardım. İnanıyorlardı. İnanıyorlardı. Herkes inanmadı ama bütün bunlarla alakalı en korkunç şey buydu, sonuna kadar *sieg heil* (yaşasın zafer) idi. Yine, herkes için olmasa da, herkes için olmasa da kimi toplumsal sınıflar ve diğerleri için öyleydi. Buna diğer ülkelerde de rastlıyorsunuz, bundan biraz bahsedeceğim – sanırım bir dahaki sefere en çok Fransa'dan bahsedeceğim. Hitler, Alman halkının istediklerini veriyordu. Prestiji, İngiltere ya da Fransızların tepesine her bindiğinde, her başarı gösterdiğinde – Rhineland'ın işgalinde, Bohemya'nın Sudeten kesimlerinin ülkeye katılmasında ve sonunda bütün ülkeyi ele geçirdiklerinde, Anschluss'da (Avusturya'nın işgal edilip Nazi Almanyasına ilave edilmesi) – hepsinde kalabalıklarca coşkuyla selamlandı.

Tapınan şu Viyanalı yığınların resimlerini görüyorsunuz. Sakin konserlerin Viyanası nerede kalmıştı? Wagner'in Viyanası haline gelmişti. Hitler'i selamlamanın ve dışarı çıkıp Yahudileri dövmenin ve öldürmenin Viyanası haline gelmişti. Hitler Viyana'ya vardığında yaklaşık yüz Yahudi kutlama amaçlı katledilmişti. Onlar da inanmışlardı. Karanlık sırlardan biri Birleşmiş Milletler eski Genel Sekreteri Kurt Waldheim'in Nazi geçmişi idi. Çoğunuz gazete okumaya başlamadan önce ortaya çıkmıştı bütün bunlar. Bazılarınız geri dönüp

okuyordu bunları. On beş yıl önceydi ya da benzer bir şey. İnsanlar biliyorlardı. Altını çizmek istediğim gerçekten önemli şeyler bunlar.

Okuduğunuzda, saçlarını yaptırmayı bekleyen Alman kadınlar yahut Alman erkekler, popüler bir gazete ya da dergi okuduklarında, bütün makaleler Hitler ya da çevresindekilerle ilgiliydi. Ve şöyle neşeli bir manşet okurdunuz “Çocuklar için Gaz Maskeleri Hazır.” Başınızı sallarsınız ve “Mücadeleye hazırlanıyoruz,” derdiniz. Olan şeydi, Hitler’in kitabı, *Mein Kampf*, Almanya’daki insanların çoğunluğu tarafından anlaşılmiş ve benimsenmişti. Trajik olan şu ki ta en sona, hazin sona değin Adolf Hitler’in ve Nazilerin tarafındaydılar.

Söz konusu olan Brüksel olsun, Amsterdam olsun, Prag ya da Avrupa’da başka herhangi bir yer olsun ya da Hyde Park’ta küçük Nazi özentisi taraftarlarıyla kasıla kasıla gezinen Oswald Mosley olsun, bütün bu yerlerdeki bağlamı görebilmek elbette önemli. Ama Hitler, bu dönem boyunca yaşanan genel faşizm olgusunun, 1920’ler ve 1930’lar boyunca farklı derecelerde başarı gösteren bu olgunun en vahşi, en korkunç, en iğrenç, en trajik örneği idi.

1914’te başlayan savaş, en azından Avrupa’da, Almanya’nın nihai yenilgisine kadar, Adolf Hitler’in görece genç bir yaşta Berlin’deki sığınağında ölmesine kadar bitmiyor.